

KIELIOPPI JA KONTEKSTI -SYMPOSIIO BUDAPESTISSA 4.–7.4.2004

Budapestin Eötvös Loránd -yliopistos-
sa järjestettiin huhtikuussa 2004 sym-
posio *Kielioppi ja konteksti*, jossa etsittiin
uusia näkökulmia uralilaisten kielten tutki-
mukseen. Symposio oli lajissaan ensimmäi-
nen. Sen tarkoituksena oli kerätä fennistien
ja fennougristien joukosta yhteen ne kielen-
tutkijat, joiden mielenkiinnon kohteena on
kieliopillisten ja pragmaattisten ilmiöiden
suhde: se, miten kielenulkoiset tilanteet
vaikuttavat kieleen systeemistönä ja miten
kieliopin ja kontekstin suhde toisaalta nä-
kyy kielenkäytössä.

Osallistujia symposiossa oli reilut kuu-
sikymmentä. Noin kolmasosa heistä tuli
Suomesta; tarkkaan ottaen edustettuina oli-
vat kuitenkin vain Helsingin ja Jyväskylän
yliopistot. Unkarilaisia tutkijoita ja opetta-
jia oli paikalla lähes yhtä paljon. Heistä
valtaosa edusti symposion järjestänyttä
Budapestin yliopiston suomalais-ugrilaista
laitosta, ja mukana oli myös runsaasti opis-
kelijoita. Suomalaisten ja unkarilaisten li-
säksi Budapestiin oli saapunut joukko vi-
rolaisia, puolalaisia ja ruotsalaisia tutkijoi-
ta sekä muutama fennisti ja fennougristi
Venäjältä, Itävallasta ja Ranskasta.

Symposion työskentelymuodot olivat
perinteiset. Plenaristeiksi oli kutsuttu pro-
fessori JOHANNA LAAKSO Wienin yliopiston
fennougristiikan laitoksesta sekä helsinki-
läinen erikoistutkija, dosentti MARJA-LEENA

SORJONEN Kotimaisten kielten tutkimuskes-
kuksesta. Kahden plenaariesitelmän lisäk-
si nelipäiväisen tapahtuman aikana kuultiin
nelisenkymmentä lyhyempää konferenssi-
esitelmää. Esitelmät oli jaettu aiheen mu-
kaan kolmeentoista teemakokonaisuuteen,
joista kulloinkin oli tehtävä valinta kahden
toisilleen rinnakkaisen sektorin välillä.
Kielenoppimista, opetusta ja kielitaitoa kä-
sitteleviä sektioita oli yhteensä kolme.
Muissa sektioissa kuullut esitelmät käsitte-
livät muun muassa kielipolitiikkaa ja kaksi-
kielisyyttä, kääntämistä ja tulkkausta, typo-
logiaa ja kielten vertailua, kieliopin ku-
vausta, morfosyntaksia sekä kieliopillistu-
mista. Lisäksi omat sektionsa oli varattu
tekstintutkimukselle ja keskustelunanalyy-
sille.

Laakson plenaariesitelmä oli oppihisto-
riallinen ja käsittelee kontekstin roolia urali-
laisten kielten tutkimusperinteessä. Laak-
son mukaan kontekstin käsitettä ei ole pe-
rinteisessäkin uralistiikassa jätetty koko-
naan huomiotta, mutta sitä on usein käytetty
monellakin tavalla valikoiden.

Samaan tapaan kuin fennistiikassa
myös uralistiikassa oli kauan vallalla nuor-
grammaattinen paradigma. Äännehistorias-
ta kiinnostuneiden nuorgrammaatikkojen
tutkimusmetodina oli vertaileva kielitiede,
ja sen kielinäkemyksellä oli autonominen. Kon-
tekstin käsitteeseen uralisti-nuorgrammaa-

tikot turvautuivat Laakson mukaan lähinnä silloin, kun selitettäväksi tuli jokin sellainen ääntenmuutos, jota säännölliset äänne-lait eivät auttaneet ymmärtämään. Tällöin ääntenmuutoksen ajateltiin tyypillisesti syntyneen lapsen kielessä tai sen syntykontekstiksi rekonstruointiin jokin affektinen tai kuvaileva kielellinen ympäristö. Toisaalta äännejärjestelmän muutoksia saatettiin selittää esimerkiksi tiettyjen etnisten ryhmien psyykkisillä ominaisuuksilla tai muilla etnokulttuurisilla tekijöillä, joista osa voi vaikuttaa nykytutkimuksen valossa vähintäänkin kuvitteellisilta — tai joihin vetoaminen saattaa suorastaan arveluttaa. Kolmantena kontekstuaalisena selitysmahdollisuutena nuogrammaattisissa tutkimuksissa saatettiin mainita kielikontaktit. Esimerkiksi sosiaalisia tekijöitä tai sitä, että kielenmuutokseen voivat vaikuttaa samanaikaisesti useat eri tekijät, ei sen sijaan tavallisesti tulkittu pohdinnan arvoisiksi selitysvaihtoehtoiksi.

Laakson mukaan vertailevan kielitieteen selitysmalleja leimasi siis uralistiikan sinänsä melko pluralistisessakin tutkimusperinteessä tietynlainen ideologinen opportunisti. Kärjistäen voisi sanoa, että kieli nähtiin järjestelmänä, joka oli itsessään täydellinen, eivätkä täydellisen järjestelmän tutkijat tietenkään olleet erityisen kiinnostuneita tavoista, joilla järjestelmä kenties muuttui. Toisaalta kielen muuttuminen oli tutkijoille kuitenkin myös ilmeistä ja itsestään selvää. Tämä ristiriita ratkaistiin käyttämällä kielenmuutosta sellaisten tutkimusongelmien selittävänä tekijänä, jotka sopivat autonomisen teorian täydentäjiksi, sen sijaan, että kielenmuutosta itseään olisi pyritty selittämään tai ymmärtämään. Näin välttyttiin tietysti myös monimutkaisimmilta kontekstiselityksiltä. Kuten symposiossa voitiin havaita myöhemmin myös käytännössä, juuri nämä selitykset ovat nyttemmin kuitenkin nousseet uralistiikassakin entistä kes-

keisempään asemaan: autonomisen kielenäkemyksen rinnalle ovat nousseet erilaiset funktionaaliset selitysmallit, ja kielten kuvauksessa on edetty kielispesifisempään suuntaan. Kontekstittomaksi ei silti voi luonnehtia nuogrammaattisiakaan fennougristisia tutkimuksia.

Sorjonen tarkasteli plenaarissaan kielen ja kontekstin suhdetta keskusteluanalyysin keinoin. Laakson esitelmään verrattuna hänen esitelmänsä oli painotuksiltaan empiirinen. Tarkasteltavana oli se, millaisia vastausvuoroja suomenkielisisä keskusteluissa tuotetaan erityyppisiin kysymyksiin; fokuksessa olivat dialogipartikkelit *nii(n)*, *joo* ja *no* sekä sellaiset vastaukset, joissa vastaaja käyttää hyväkseen osaa edellisen puhujan vuorosta (esimerkiksi *Onks sul kylmä? – On*).

Esitelmänsä aluksi Sorjonen eritteli, millaiset kontekstuaaliset tekijät vastauksen muotoiluun vaikuttavat. Hän osoitti, että vastauksen muotoilu riippuu paitsi sitä edeltävän kysymysvuoron syntaktisesta muodosta myös siitä, millaisia episteemisiä ja affektisia oletuksia kysymys sisältää. Lisäksi kävi ilmi, että vastauksen muotoiluun vaikuttaa myös kysymysvuoron edustaman toiminnan luonne. Neljänneksi vastauksen muotoiluun vaikuttavaksi tekijäksi hahmotui se, millaisen toiminnallisen sekvenssin osana vastaus ja sitä edeltävä kysymys esiintyvät. Toisaalta Sorjosen esimerkit havainnollistivat, että tietyyttypyisen vastauksen valinta myös tuottaa kysymysvuoron semanttisista ja sekventiaalisista ominaisuuksista tietynlaisen tulkinnan ja vaikuttaa näin siihen, miten keskustelu jatkuu, kun vastaus on muotoiltu. Vuoro-vaikutustilanteissa kieltä käyttämällä siis sekä reagoidaan tiettyihin kontekstuaalisiin tekijöihin että luodaan niitä.

Erityyppisten kysymys- ja vastausvuorojen ominaisuuksia ja kysymisen ja vastaamisen välistä dynamiikkaa tarkaste-

lemalla Sorjonen pureutui myös kielisysteemin ja kielellisen toiminnan väliseen suhteeseen. Hänen mukaansa kielen ja kontekstin suhteen selvittämiseksi onkin tarpeen pyrkiä ymmärtämään entistä paremmin sitä, millaisiksi toiminnallisiksi kokonaisuuksiksi erilaiset kielenkäyttötilanteet jäsentyvät. Tämänäyttöinen kontekstuaalinen tarkastelu voi tuottaa myös mielenkiintoisia typologisia tutkimustuloksia, kun eri kielten kysymys- ja vastausvuorojen rakentumista ja kontekstuaalisia ehtoja päästään vertailemaan keskenään.

Suomi toisena ja vieraana kielenä -opetuksen konventioihin ottivat symposiossa kantaa useat esitelmöijät. Eija AALTO Jyväskylän yliopistosta ehdotti, että S2-opiskelijoita voisi kieliopin opetuksessa ohjata nykyistä korostetummin paitsi rakenteiden tuottamisessa myös niiden ymmärtämisessä ja antaa näin välineitä oman produktiivisen kielitidon rajat ylittävään tulkitsevaan päättelyyn. Budapestiläisen VALÉRIA SIMONIN esitelmä taas käsittelee johto-opin marginaalista osuutta suomen kielen oppikirjojen oppisisällöissä. Simonin mukaan sanaston opetuksessa voisi hyödyntää nykyistä enemmän opiskelijoiden johto-opillista luovuutta. Lisäksi johto-oppia käsittelevästä kirjallisuudesta puuttuu hänen mukaansa havainto siitä, että joidenkin johdos-tyyppien produktiivisuus on osin tekstilajisidonnainen ilmiö. Budapestin yliopistoa ja pragmatiikkapainotteista oppimateriaalitutkimusta edustivat myös BARBARA BECZNER ja ERZSÉBET PANKA: Beczner tarkasteli Unkarissa käytettävien suomen oppikirjojen direktiivisiä puheakteja; Pankan huomion kohteena olivat samojen kirjojen esitykset objektin sijanvaihtelusta.

Budapestin yliopiston vierailvana suomen kielen professorina ja yhtenä symposion järjestäjistä toiminut YRJÖ LAURANTO paneutui kieliopin kuvausperinnettä käsitellessä esitelmässään siihen, millaisille ai-

neistoille unkarin kielioppien esitykset finiitivin taivutuksesta perustuvat. Laurannon mukaan kieliopit kuvaavat sitä, kuinka unkarin verbi taipuu nimenomaan kirjallisissa — usein nimenomaan narratiivisissa ja deskriptiivisissä — kielimuodoissa. Esimerkiksi kasvokkai keskustelulle luonteenomaiseen verbintaivutukseen nämä kuvaukset sen sijaan eivät päde. Kielioppikirjallisuudessa taivutuksen kontekstisidonnaisuutta ei kuitenkaan pidetä esillä, vaan hyvin kapeaa valikoimaa edustavien tekstityyppien morfosyntaktisista ominaisuuksista puhutaan koko kieltä koskevina yleistyksinä.

Kieliopin kuvausta käsittelee myös helsinkiläisten MARJA ETELÄMÄEN, ILONA HERLININ, MINNA JAAKOLAN, EEVA-LEENA SEPPÄSEN ja LAURA VISAPÄÄN yhteisesitelmä, jonka tavoitteena oli kognitiivisen kielentutkimuksen ja keskusteluanalyysin metodinen yhdistäminen. Esitelmän analyysiosuudessa kehitteillä olevaa kognitiivisen vuorovaikutuslingvistiikan lähestymistapaa hyödynnettiin suomen *t(u)ota*-partikkelin semanttisten ja sekventiaalisten ominaisuuksien tarkasteluun. Samassa sektiossa esiintyneet MATI ERELT Tartosta ja HELLE METSLANG Tallinnan pedagogisesta yliopistosta tarkastelivat yhteisesitelmässään viron imperatiivin paradigmassa tapahtuneita muutoksia ja näyttivät, millaiset pragmaattiset tekijät niihin ovat vaikuttaneet.

Symposion järjestelytoimikuntaan myös kuuluneen budapestiläisen MÁRTA CSEPREGIN aiheena oli kielioppillistuminen: hänen etnolingvistinen esitelmänsä havainnollisti, millaisia vaikutuksia tietyyntyyppisillä kulttuurisilla tekijöillä voi olla kielijärjestelmään. Esimerkkinä Csepregi otti esille Luoteis-Siperiassa puhuttavan hantin kielen ja kolme siihen vaikuttanutta kulttuuri-ilmiötä: sukulaisuussuhteiden järjestelmän, muun muassa metsästyksen liittyvät kielelliset tabut sekä rituaalisten laulujen met-

riset konventiot. Uppsalan yliopistoa edustanut LEELO KEEVALLIK tarkasteli omassa esitelmässään vironkielisten yksikön ensimmäisessä persoonassa esiintyvien, arvelua tai tietämistä ilmaisevien subjekti-predikaatti-rakenteiden kieliopillistumista episteemisiksi adverbeiksi. Kieliopillistumis-sektiossa esiintyivät myös JAAKKO LEINO, RITVA LAURY ja EEVA-LEENA SEPPÄNEN sekä TARU NORDLUND ja HELI PEKKARINEN Helsingin yliopistosta. Leino tarkasteli idio-meja ja lausetyyppejä ja yhdisti pragmatiikkaa konstruktikielioppiin. Lauryn ja Sep-päsen huomion kohteena oli suomen *että*-sanana kieliopillistumisprosessi; Nordlund ja Pekkarinen taas tarkastelivat suomen *muka*-sanana kehitystä referatiivisesta ad-verbista epäilyn merkitsimeksi.

Ensimmäisessä tekstianalyysin sektiossa esiintyivät tarttolaiset ANU NURK ja TÖNU SEILENTHAL sekä ELZBIETA ARTOWICZ Varsovan yliopistosta. Nurkin ja Seilenthalin aiheena oli kieliopillisen ja kontekstuaalisen tiedon merkitys sanakirjan kirjoittamisessa. Aineistoesimerkkeinä Nurk ja Seilenthal käyttivät parhailaan tekeillä olevan unkariviro-sanakirjan artikkeleita. Artowiczin esitelmä puolestaan käsitteli kielenulkoisen tiedon roolia unkarinkielisten poliittisten kolumnien tulkinnaissa.

Toisen tekstilajisektion esitelmiä yhdisti toisiinsa tekstilajin käsite ja kysymys kieliopin ja tekstilajin suhteesta. Budapestiläinen ESZTER FRIEDMAN tarkasteli tekstilajin vaikutusta naistenlehdissä käytettäviin referoinnin keinoihin; hänen esityksensä keskittyi erityisesti naistenlehdille tyypillisten kriisikertomusten analyysiin. Friedmanin kollegan GÁBOR LÁSZLÓN aineistona oli puolestaan joukko suomenkielisiä matkailu-mainoksia ja tarkastelun kohteena tekstilajin vaikutus lausemoduksen valintaan. Esimerkiksi systeemis-funktionaalissa tutkimusperinteessä lausemoduksia on tyypillisesti tarkasteltu interpersonaalisesta

näkökulmasta. Lászlón esitelmä havainnollisti kuitenkin, että moduksen valintaan vaikuttavat puhujan ja kuulijan välisen vuorovaikutussuhteen lisäksi tekstilajin tekstuaaliset konventiot. Samaan sektioon oli sijoitettu myös oma esitelmäni, joka käsitteli tekstilajin, diskurssikaavan ja sekventiaalisen kontekstin vaikutusta tietyyntyyppisten määrittelevien predikaatiivilauseiden tulkitaan sekä sitä, miten tätä vaikutusta on mahdollista kuvata.

Kieliopin ja kontekstin suhdetta lähestyttiin symposiossa siis kaikkiaan hyvin monentyyppisistä näkökulmista — tässä olen voinut käsitellä niistä lähemmin vain muutamia. Hyvin rajattu teema ja onnistuneesti organisoidut sektiot takasivat kuitenkin, että eri näkökulmat täydensivät toisiaan inspiroivalla tavalla. Kokonaisuutena symposio olikin kaikin puolin onnistunut: monipuolinen, lämminhenkinen ja kysymyksenasetteluiltaan innostava. Myös keskustelu oli vilkasta. Sitä käytiin ainakin unkariksi, suomeksi, viroksi ja englanniksi; esitelmäkutsussa symposion virallisiksi kieliksi oli lisäksi ilmoitettu saksa ja venäjä.

Verrattain suuri osa symposiossa kuulusta esitelmistä pidettiin kuitenkin suomeksi. Suomalaiselle tutkijalle tapaaminen antoikin harvinaisen kokemuksen siitä, millaista on olla valtakielen edustaja kansainvälisessä konferenssissa. Kokemus oli ristiriitainen: matala kynnys keskustella sekä suomalaisista että monista muista tutkimuksista omalla äidinkielellä yhdistyi kiusalliseen tietoisuuteen siitä, ettei oma kielitaito riittänyt vastavuoroisesti vaikkapa unkarinkielisten esitysten ymmärtämiseen. Symposion tieteellisen annin lisäksi saimme tietysti nauttia unkarilaisesta vieraanvaraisuudesta sekä virallisen että hie-man epävirallisemmankin iltaohjelman muodossa. Vaikka englantiakin käytettiin, sukukielten opiskeluun kannustivat osaltaan myös kommunikatiivisessa mielessä

vaiheikas seikkailu kaupungin metrossa sekä viehättävän barokkihenkinen kylpylävisiitti: paikallisesta elokielelestä sai onneksi toki selvän ummikkokin fennisti.

Pienimpien suomalais-ugrialaisten kielten kenties hieman epäemansipatorisesta asemasta ja oman kielitaidon epäemansipatorisesta tilasta huolimatta symposio palveli erinomaisesti tehtävää, joka on kansainvälisille kokoontumisille yleensäkin ominainen: samantyyppisistä aiheista kiinnostuneille tutkijoille tarjoutui mahdollisuus kuulla toistensa tekemisistä yli oppiala-, kieli- ja maan rajojen. Sekä suomalaisia gradun ja väitöskirjan tekijöitä että näiden töiden ohjaajia saattaakin kiinnostaa esimerkiksi tieto siitä, että muun muassa Budapestin suomalais-ugrialaisella laitoksella vaikuttaa tehtävän runsaasti laadukasta funktionaalista tutkimusta, jossa erilaisia

kieliopillisia ilmiöitä tarkastellaan kontekstisidonnaisesti ja pragmatiikan näkökulmasta — esimerkiksi tekstilajipohjaisesti, kuten Friedmanin ja Lászlón esitelmässä. Merkittävä osa tästä tutkimuksesta on viime vuosina tehty opinnäytteinä. Suomen kieltä koskevat opinnäytteet myös kirjoitetaan suomeksi, joten budapestiläisten fennistien tutkimustuloksiin voivat helposti tutustua myös sellaiset suomalaiset fennistit, jotka itse kenties vasta aloittelevat unkarin tai muiden sukukielten opiskelua.

Seuraava Kielioppi ja konteksti -symposio päätettiin pitää Helsingissä parin kolmen vuoden päästä. Sitä ennen kielikursseillekin siis vielä ehtii. ■

SUVI HONKANEN

Sähköposti: suvi.honkanen@helsinki.fi

KOHTAUSPAIKKANA KIELI, KOHTELIAISUUS JA SUKUPUOLI

INTERNATIONAL CONFERENCE ON LANGUAGE, POLITENESS AND GENDER:
THE PRAGMATIC ROOTS
HELSINGIN YLIOPISTO 2.-5.9.2004

Syyskuun alussa Helsingin yliopiston Metsätalolla kokoontui kansainvälinen joukko kielentutkijoita, kun runsaat sata tutkijaa pohti kielen, kohteliaisuuden ja sukupuolen suhdetta toisiinsa pragmaattisessa viitekehyksessä. Konferenssin otsikko juontuu kahdesta eri konferenssista: *Second international symposium on linguistic politeness* ja *Fifth Nordic conference on language and gender* järjestettiin tällä kertaa yhdessä. Yhdistämällä nämä kaksi ta-

pahtumaa järjestäjät halusivat saattaa yhteen sukupuolen, kielen, interaktion, kognition ja kulttuurin tutkimuksen lingvistisen kohteliaisuuden näkökulmasta. Neljä päivää kestänyt konferenssi olikin ohjelmaltaan hyvin monipuolinen, ja se tarjosi kattavan katsauksen kohteliaisuuden eri muotoihin erilaisissa yhteyksissä.

Pragmaattisen kohteliaisuusteorian juuret juontavat keskustelun maksiimeihin ja puheaktiteoriaan, joista kehitettyjä suun-